

Mert a fának van reménysége, ha
levágják, ismét kihajt, és az ő hajtásai
el nem fogynak.

Még ha megaggodik is a földben a
gyökere, és ha elhal is a porban
törzsöke,

A víznek illatától kifakad, ágakat
hajt, mint a csemete.

De ha a férfi meghal és elterül, ha az
ember kimúlik, hol van ő?

Mint a víz kiapad a tóból, a patak
elapad, kiszárad:

Úgy fekszik le az ember, és nem kél
fel; az egek elmúlásáig sem
ébrednek, nem költhetnek föl az
álmukból.

Vajha engem a holtak országában
tartanál, rejtegetnél engemet addig,
amíg elmúlik a te haragod; határt
vetnél nékem, azután megemlékeznél
rólam!

Ha meghal az ember, vajon feltámad-
é? Akkor az én hadakozásom minden
idejében reménylenék, míglen
elkövetkeznék az én elváltóságom.

/Jób könyve 14,7-14/

Oh, vajha az én beszédeim
leírattnának, oh vajha könyvbe
feljegyeztetnének!

Vasvesszővel és ónnal örökre
kősziklába metszetnének!

Mert én tudom, hogy az én
megváltóm él, és utoljára az én
porom felett megáll.

/Jób könyve 19,23-25/

Bevezető

A monori zsidóság történetéből kevés kézzel fogható emlék maradt ránk. Az emlékezet azonban a jelenben tartja a múltat. Az itt lakó emberek számára – sajnos – egyedüli *helyként* a temető maradt meg, ahol családjuk, barátaik és ismerőseik személyéről megemlékezhetnek, ahol az összetartozásukat, közös hagyományukat ápolhatják.

E kertépítészeti tanulmányterv feladata, hogy a temetőre fókuszálva megfigyelje a múltat, és a vizsgáldást követő értékelés olyan jövőkép felvázolásába forrjon ki, amellyel harmóniában a monori hitközség örökségét a várossal közös életében, azzal kölcsönhatásban tovább adhassa, megtisztelve az elődöket és utat készítve a felnövő generációnak.

A temető a város életében, zöldfelületi rendszerében

A temető a Bajcsy Zsilinszky utca felől közelíthető meg, szomszédságában található a város másik két temetője is. Bár zöldfelületű intézményekről van szó, nagyobb zöldborítást csak a zsidó temető tudhat magáénak. A fák nagy száma s a gyeppel borított terület együttesen az erdei temetők hangulatát idézi. A városközponttól gyalogosan 20-25 percre található temető nyugalma erős forgalom, zajforrás nem zavarja. Mivel a területen a sírhelyek sűrűsége ritkának mondható, főleg a kerítés menti részeken, az utcaképet nem zavarja - a többi temetőnél nyomasztó mértékben megjelenő, - telített sírparcella látványa.

Jelenlegi állapot

A drótkerítésbe fogott bejárat nem feltűnő, a kerítés mente és az árok gondozott gyeppel borított. A területen megtermett, idős akácállomány található, a cserjeszint inkább a kerítés vonalában jellemző, ezzel a lehatárolás olyannyira megvalósul, hogy az akáccal együtt szinte elrejtik a terület funkcióját.

A terület egészén meghatározó az extenzíven fenntartott gyeppel. A sírok inkább csak az egyik végben sorakoznak, bár feltehető a megsüllyedt, földben rejlő sírok magas száma. A sírok elhelyezkedése rendszer nélküli, a gyeppel fel-felbukkanó megjelenésűek. Szembetűnő a terep egyenetlensége. A növények döntő többségét az akácfa teszi ki, néhány örökzöld és fenyő jellemző még. Az előregedett fák jelenleg kellemes árnyékot adnak, ám szembetűnő, hogy a sűrű elhelyezkedés miatt az állomány felnyurgult és felkopaszodott. Sok a sarjhajítás, zavaró a korábban kivágott fák kiálló tuskóinak gyakori előfordulása.

Nem kevés XIX. századból való sír is található a temetőben ezek állaga védelem és kezelés hiányában egyre romló tendenciát mutat, gyakran besüllyedtek, töredezetek. Feltűnés nélkül helyezkedik el a síremlékek között az említettekhez hasonló jellegű Mártírok emlékműve.

Monor, zsidó temető rekonstrukciója – KERTÉPÍTÉSZETI TANULMÁNYTERV – Kiss Tünde okl. táj- és kertépítész

A temető szegényes a használathoz szükséges és a szemlélődők előtt esztétikus építményekben, berendezési tárgyakban. Félreeső helyen áll egy működőképes gyűrűs kút, de ez nem üzemel merítő- vagy ivókútként, kialakítása jellegtelen. A kevés és változatos állapotú pad elszórtan és koncepciót nélkülözve helyezkedik el. Az összkép egy átfogó térszervezési elv nélküli, spontán alakult térről tanúskodik, de a tenni akaró jó szándék meglétéről is.

Kertépítészeti koncepció

Egy olyan temetőkeretet képeltünk el, ahol a zsidó hagyományok a helyi sajátosságokkal karöltve szervezik a használat és a megjelenés mikéntjét.

A temető jövőjének szempontjából az alábbi elvárások és igények fogalmazódtak meg:

- Átfogó sírfelújítás, szakember bevonásával.
- Használható, fenntartható, emberi tartózkodásra alkalmas tér szervezése.
- A bejárat és az utcafront hangsúlyának emelése településképi szempontok szem előtt tartásával.
- A növényzet egészségügyi kezelése, a sírokat veszélyeztető és beteg fák kivágása.
- Áttekinthető, utcaképi megjelenésében is méltóságteljes, belső térszerkezetet építő, temetőhasználathoz illő növényzet telepítése.
- Temetőkereti építmények, emlékművek, berendezési tárgyak és bútorok egymással harmonizáló, egységes kialakítása és temetőhasználatot elősegítő kihelyezése.
- A kert formavilág és alkotóelemek rendező alapelve a bibliai ornamentika és az ezzel összeegyeztethető temetőkultúra helyi sajátosságai.

A tér szerkezete

A temető hosszában elnyúlt területű, eltekintve az északkeleti öblösödéstől. Feladatként tűztük ki, hogy a keskeny terület feldarabolódását megakadályozva összekötő kapcsolatot alakítsunk ki a két – meglevő állapotában is nagymértékben különböző jelleget mutató, a sírhely és fa sűrűségben eltérő – térrész között, valamint a jelenlegi kapu bejáratát vonalát felerősítve hangsúlyos szerkezeti tengelyt képezzünk. E célok együttesen egy központi teret kívánnak, erre válasz a 'Hósen tér' létesítése. Szerkesztettsége a főpapi hósent idézi. A 12 törzsre való emlékezés szimbóluma méltó keretet ad a Holocaust monori áldozatainak ('Nevek') emlékkövei letételéhez. A raszterburkolat belső mezőiből emelkednének ki a fekvő helyzetű, fagyálló és faragott kőtömbök. A Mártírok emlékműve közvetlen szomszédságban emelkedik. A tér és felvezető út kiterjedése lehetővé teszi szertartások, megemlékezések kulturált lebonyolítását és gépkocsival történő megközelítését is.

Központi szerepű a sűrűbb parcellázottságú térrész kapujában elhelyezkedő menórás kút és környezete. Három mandulafa – héberül virasztófa – őrködik a tér körül. A menórás kút alakja a sztélé formát követi, a kőfaragás igényességétől függően eleveníthető meg a kőben a menóra és mandulavirágainak mintája.

Monor, zsidó temető rekonstrukciója – KERTÉPÍTÉSZETI TANULMÁNYTERV – Kiss Tünde okl. táj- és kertépítész

Az új sírok számára a négyzetes parcella kiosztás 4 faragott faoszlop jelzésértékű kihelyezésével történik meg. Az oszlopok a hagyományos fejfaoszlopok hagyományait követnék, a faragásban a zsidóság szimbólumai kerülnének előtérbe.

Anyaghasználat

Burkolatok

A terület picinysége és mérsékelt forgalma megengedi, hogy csak a bejáró út és Hósen tér kapjon szilárd, gépkocsi terhelést is álló burkolatot. Az anyagválasztásnál mérvadó szempont volt, hogy a hagyományos monori építőanyag a tégl. Megfelelő minőségű (fagyálló) tégl megválasztásával, raszteres kiosztással javasoljuk kialakítását. A raszter sávok élére állított téglából, a köztés mezők halszállás rakásmóddal épülnének.

A menórás kút környezete a vízátkalmazás miatt igényel burkolt felületet. A folyóparti hangulatot idéző burkolat válogatott, nagy szemű kavicsok betonba rakásával épülne. A méret- és színbeli változatosság kihasználásával mintázatot lehet kirakni, így keretezi a hatszögű kútmedencét a Dávid-csillag. A tégl itt is megjelenik, a kavics burkolatot körben a már ismertetett módon téglarakás szegélyezi

Építmények, kerti berendezési tárgyak

Az építmények egységes megjelenését egyedi tervezéssel érhetjük el. A kerítés, az emléktábla, a felújítandó gyűrűs kút, a padok, a hulladékgyűjtők kialakításában a már említett fejfaoszlop faragott motívuma rendre visszatér. A faoszlop mellett alkalmazandó anyag a fapalló. A terület akácos jellegéből következik az akác választása faanyagként. Az akác alapján is jó tulajdonságait pácolással tovább növelhetjük. Tanácsos helyi mesterembert felkérni a faragott bútorok elkészítésére. A fatárgyak díszítő faragásához ötlet bőven akad a bibliai ornamentikában és a régi temetőművészetben.

Az 'Nevek' emlékövei és a menórás kút fagyálló mészkőből lennének faragva.

Ajánlatos lenne a jövőben kihelyezendő sírkövek egységes anyaghasználatában közös elhatározásra jutni. Bár a zsidó temetők hagyományos sztélé jellegű síremlékei – legalábbis a jelenlegi temető megmaradt köveit tekintve - Monoron nem jellemző, a harmonikus összképet nagyban elősegítené az anyag- vagy méret intervallumok meghatározása.

Növényállapot, növényalkalmazás

Az elképzelések szerint zömével honos, a növényföldrajzi adottságoknak megfelelő növényfajok ültetése fog megtörténni, kiegészülve ismert bibliai növényekkel. A tájidegen fajok alkalmazását nem tartjuk szerencsésnek, főként a hazai növények képétől és igényeitől elütő növényeket. A területet utcafrontján kísérő fasor alkotójának hársfát vagy kőrist javaslunk. A szomszédos üvegház látványa előnytelenül benyomul a temetőkertbe, itt a helyszűke miatt keskeny koronájú, oszlopos fasort javaslunk. Egy-egy platánfa az örökélet szimbólumaként, szoliter egyedként emelkedik a régi és új parcellázású területrészen.

A környező telkek vizuális lehatárolása céljából a kerítés mentén végig, illetve a komposztáló hely kitarakása miatt sövénytelepítést javaslunk. Érdeemes az egész évben takaró tű- és lomblevelű fajokat

Monor, zsidó temető rekonstrukciója – KERTÉPÍTÉSZETI TANULMÁNYTERV – Kiss Tünde okl. táj- és kertépítész

használni, mint a tiszafa, a bangita, a fagyal, a puszpáng. Ez utóbbi a felújítandó körüli növénylabirintus alacsony karéjait alkotja és a menórás kút teresedését öleli körül.

Évelővirág kiültetést a terület központi részére terveztünk. A Hósen térre vezető burkolat vonalát követő íves rézsű beültetése a talajkohézió érdekében is hasznos, egyúttal a látogatók izléses fogadásában is szerepet játszik. A terület hosszanti tengelyét kiemelendő, a gyepes sétány területét közép magas virág sávok kísérik. A harsány hatást kikerülve javasoljuk 2-3 szín és néhány faj kombinációjában megvalósítani a 'mezőket'. Nemes megjelenésű lehet például a papi öltözet színeit, a fehér, az égszínkék és a karmazsinpiros adott árnyalatát következetesen alkalmazni.

A virágos gyep pázsitba dugatott sáfrány hagymák korai virágzásakor tér el a homogén gyeptől, elnyílás után ugyanúgy nyírható, mint a pázsit.

Tovább lépés

A tanulmányterv remélhetően elindítja városi, közösségi szinten a párbeszédet, ami az engedélyezési terv megalapozottságához és elfogadásához vezet. A végleges koncepció részletekben való kidolgozása a kiviteli terv keretében történik majd meg. Jelen terv alkalmas előegyeztetésekre, pályázatokhoz, forrásteremtéshez. Végig lehet gondolni a megvalósítás szükséges lépéseit, ütemeit.

Kiss Tünde
okl. táj-és kertépítész

Budapest,

2005-03-15.

כי יש לעץ תקוה אם-יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל
אם-יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו
מריח מים יפרח ועשה קציר כמו-נטע
וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו
אזלו-מים מני-ים ונהר יחרב ויבש
ואיש שכב ולא-יקום עד-בלתי שמים לא יקיצו ולא-יערו משנתם
מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד-שוב אפך תשית לי חק ותזכרני
אם-ימות גבר היחיה כל-ימי צבאי איחל עד-בוא חליפתי

מי-יתן אפו ויכתבון מלי מי-יתן בספר ויחקו
בעט-ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון
ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על-עפר יקום